ناساندنی کتێبی: "شەرفنامە"

نووسینی: شەرەفخانی بەدلیسی

وەرگێڕ: "سەلاحەدین ئاشتی"

تایبەت بە "ماڵی کتێبی کوردی"

بەرایی

وەکوو ئاشکرایە نووسینەوەی مێژوو، بریتییە لە زیندوو کردنەوەی ڕووداوەکانی ڕابردوو. تێکەڵاو بوونی هەر مێژوونووسێک لەگەڵ سەردەمی ژیانی، شێوەیەک تێگەیشتن و تێڕوانین و زمانی دەربڕینی بۆ بەرهەم دێنێ و دەیکاتە چرایەک بۆ شێوازی ڕۆچوونی بە ناخی ڕابردوودا. لە ڕاستیدا نووسینەوەی مێژوو تێکۆشانێکە بۆ خوێندنەوەی ڕووداوەکانی پێشوو بەپێی پێوەری زانست و ئاستی بەرچاوڕوونیی ڕێبواری ئەم ڕێگایە. لە لایەکی دیکەوە نووسینەوەی مێژوو، سەرەڕای تۆماری ڕووداوەکان، چەشنێک هەڵسەنگاندنی ڕەوتی ژیانی کۆمەڵگا و شێوەیەک شیکردنەوە و دۆزینەوەی هۆکاری هەل و هەڵکەوتەکانە و بەرەو ئاکامێک پەل دەکوتێ.

گەشە و نەشە و هەوراز چوون یان سیس هەڵگەڕان و داگەڕانی نەتەوەیەک لە ڕەوتی زەماندا، بریتین لە کۆمەڵێک باریکەڕێی هەزاربەهەزار و هاڵۆز کە زۆربەیان تەنیا بە نوقڵانە و بۆچوون لێک جودا دەکرێنەوە یان دەچنەوە سەر ڕێباز و شارێیەک. تەرازووی ئاوەز و تێفکرین و زانیاری دەورێکی یەکجار

بەرچاویان هەیە لە شێوازی گێڕانەوە و چنینەوەی ئاکام و لێکدانەوەی مەودای مێژوویی‌دا و ڕوانگەی نووسەرەوەی مێژوو دەتوانێ ڕەوتی ڕووداوەکان ئاڵوگۆڕ پێ بکا یان بەپێچەوانە پارسەنگی زانستییانە ڕابگرێ و خۆ لە دەسکاری و گۆڕین و بە لادا بردن بپارێزێ.

شەرەفخانی بدلیسی، باوکی مێژووی نەتەوەی کورد، کە لە ڕۆژگاری خۆی‌دا گەیوەتە شێوەیەک وەخۆ هاتنەوەی نەتەوەیی و بۆتە پێشەنگی بیری سەردەمی بەرلە پەیدا بوونی مۆدێرنیتە و داڕێژرانی پایەکانی نەتەوەخوازی، بە کەلێک قۆناخی تاریک و ڕوون‌دا تێپەڕیوە و خرمانێک ئەزموونی خستۆتە سەر یەک و پاشان لە ئاسۆی مێژوویەکی لە بیرکراودا گزینگی داوە.[1]بیانووی بیر و باوەڕی خەستوخۆڵی دینی لە هەرێمی جێژیانی شەرەفخان و هەرا و بگری توند و تیژی دەسەڵاتدارانی شیعەی ئێرانی و سوننیی تووررانی، کەش و هەوایەکی تاڵیان بۆ مرۆڤی سەردەمەکە بەدی هێناوە. پەروەردە بوون لە کۆمەڵگایەکی ئەوتۆدا، غەیری دەمارگرژی و ناخۆشەویستی و شەڕ و ئاژاوە چی دی لێ بەرهەم نەهاتووە. لە بارودۆخێکی ئاوا چەقبەستووی فکری‌دا، کەمتر ئاوڕ لە توخم و تۆرەمە دراوەتەوە و ئەم ڕەوتە ڕێگای پووکانەوەی نەتەوە کەمدەسەڵاتەکانی لە نێو فەرهەنگی دینی‌دا خۆش کردووە. سێبەری سەنگینی دینی ـ مەزهەبی بۆتە لەمپەرێک لەسەر ڕێبازی خۆناسین و گەڕانەوە سەر خۆ.

شەرەفخان کە پەروەردە بووی بارگای سەفەوی و پێگەیشتووی قەڵەمڕەوی ئێرانە، بە هەناوی هەست و هەڵوێستی دەسەڵاتداران و جەماوەری بەر فەرمانیان‌دا ڕۆچووە و لە ڕێگای خوێندن و خوێندنەوە و ئەزموونەوە بۆتە سیاسەتمەدار و زانیویەتی دەبێ بۆ پاراستنی خێڵ و تیرە و تۆرەمەی خۆی دانووی لەگەڵ فەرمانڕەوایان بکوڵێ. وا دیارە دەبێ تێکەیشتبێ کە بۆ ڕاهێنانی وەچەکانی ئەوسا و داهاتوو پشوودرێژی پێویستە. ئەگەر تووڕە دەبێ و بە دابی نەیاران کوردی دێوسرشتی بە قەڵەمی‌دا دێ، کە دێتە سەر باسی مەزنایەتی، ئازایەتی، خوێندەواری، دڵاوایی، دلۆوانی و چاکی و پاکیش حەقی خۆیان دەداتێیە. بەپێی دەقی شەرەفنامە لام وایە شەرەفخان دەیهەوێ بڵێ کە تەنیا ڕێگای مان و نەتوانەوە، یەکییەتی و خۆناسینە و هەستێکی نەتەوەیی ئاوا گەرا دادەنێ و دواتر دەکوورێ، بۆیە هێندە بە یەک‌نەبوونیانەوە وەڕەزە.

نووسەر هەرگیز لە بیری نەبردۆتەوە کە کوردە و زانیویەتی نیشتمانەکەی پێویستی بە دەست و قەڵەمی نەخشینە و خۆی لەم خۆبەخشینە نەدزیوەتەوە و نەکەوتۆتە شوێن ئاگرەسوورێ، لە خۆم دوورێ. شەرەفخان وەکوو سیاسەتوانێکی دنیادیدە پاساوی بۆ کارەکەی هێناوەتەوە و ویستوویەتی خۆی لە زمانی ناحەزانی کورد و کەسانی دووڕاز و دووزمان کلا بکا. هەر لە سەرەتای کارەکەی‌دا ئەم مەبەستە بەڕوونی دەردەکەوێ و کە بەشی دووهەمیشی دەست پێ کردووە، پتری پێ لەسەر داگرتووە. بۆ وەی سوڵتانی عوسمانی دەرهەڵنەبێ و دڵی گەردی لێ نەنیشێ و نەڵێ بۆچی مێژووی سوڵتان و شاهانت

١ـ لەم چەند بڕگەیەدا کەڵکم لە نووسراوەیەکی دوکتۆر ئیسماعیل شەمس وەرگرتووە کە کاتی خۆی بۆی ناردبووم و بەسەری کردبوومەوە. و.

وەدوا داوە و ناوی کۆتایی و پاشکۆت لێناوە و کوردت لە پێش‌دا ڕاناوە؟! دوو بەڵگەی بەپێزی نیشان داوە و سەروبەری کارەکەی چاک وێکهێناوە.

نووسەر لەم بەرهەمەدا ئەوەندەی توانیویەتی خۆی لە خلیسکان و تلاسا بوون پاراستووە. ئەگەر جاری وایە بەکوێرەی کۆمەڵێک سەرچاوەی نووسراو یان زارەکی، هەڵکەوت و ڕووداوێکی دوورە ئاوەز دەگێڕێتەوە، لەڕێوە دەنک هەڵدەبڕێ و دەنووسێ، هەر خودا بۆخۆی دەزانێ! ئەم شێوە دەربڕینە زۆرجاران لە زمانی فارسی و کوردی‌دا، بە هەو نەبوونی گێڕانەوەکە دادەندرێ و قسەیەکی مەند و مەتینە. نامهەوێ پاکانە بۆ هەڵە و پەڵەی کاری شەرەفخان و چۆنیەتیی نێوەرۆکی بەشێک لە سەرچاوەکانی بکەم، کە وێدەچێ هەر بەئانقەست خۆیان لە چەواشە کردنی مێژووی نەتەوەکانی غەیری خۆیان هەڵکردبێ. دۆزین و دۆزینەوەی کەلەبەرەکان لەم پێشەکییەدا ناگونجێ و پێویستی بە نووسینی تێر و تەسەلی سەربەخۆیە.

وەکوو دیارە شەرەفنامە بریتییە لە دوو بەرگ، کە یەکەمیان سەبارەتە بە مێژووی مەزن و میرانی کوردستان و ئەوی دیکەیان سەربوردەی پادشایان و سوڵتانەکانی ئێران و تووران لەخۆ دەگرێ؛ بەڵام وەک ڕۆژ ڕوونە کە ماکە و هەوێنی سەرەکیی کتێبەکە گێڕانەوەی دیرۆکی دەسەڵاتدارانی کورد و میرنشینەکانی کوردستانە و ئەوانی دیکەی کردوونە پاشکۆ.

شەرەفخان زۆر ژیرانە ئامانج و مەبەستی پێکاوە و بە زیرەکی بیر و بۆچوونی خۆی دەربڕیوە و لە سەرەتای کتێبەکەی‌دا دەڵێ: «منی کیاوردیلەی بابردەڵەی سەرسووتاو کە دەمزانی تیفتیفەدەرانی بووکی وتە و وتار و پۆلی تووتییانی شەکرستانی باس‌وخواسی کۆنە و نوێ لە هیچ دەور و زەمانێک‌دا نەکەوتوونە سەر باری گێڕانەوەی ژیان و سەربوردەی میرانی کوردستان و لەو بارەدا کتێبێکی سەربەخۆیان دانەناوە، بە بیرم‌دا هات تاکوو بەپێی بڕست و توانا شانم لە نووسینەوەی چۆنیەتیی ژیان و بەسەرهاتی ئەو میرانە شل بکەم. لەو ڕێبازەدا ویستم ئەو هێندەی کە لە مێژووی عەجەمان‌دا وەبەرچاوم هاتووە، یان لە زمان خەڵکی ڕاستگۆوە بیستوومە و ئەوەندەی بە چاوی خۆم دیتوومە و لێی ئاگادارم، کەوی هەودای هەموویان بەرمەوە سەر یەکتر و بیاننووسمەوە و ناوی بنێم شەرەفنامە. بۆیە وا لێبڕام هەتا چی دیکە بەسەرهاتی میرەماڵانی کوردستان تۆزی بە سەر نەکشێ و نەشاردرێتەوە. ئاواتەخوازم کە زانایانی چاک و پاک لێرولەوێ بەوردبینی لەم نووسینە کرچ‌وکاڵەم بڕوانن و ئەگەر تووشی هەڵە و بە سەردا تێپەڕین و لە بیرچوونێکم بوون، بە قەڵەمی کەوەربار و بە پێنووسی زێڕەوشانی خۆیان پەڵەم بۆ هەڵگرنەوە. ئەوان لێیان ڕوونە کە سرشتی ئادەمی وا داڕژاوە ناکرێ لە هەتڵە بوون و فەرامۆشی بە دوور بێ، بۆیە لێ تێکچوونم بە تلاسان دابنێن باشە، نەک بە نەزانین.» ئەم شێوە هەڵوێست و دەربڕینە پاڵپشتە بۆ ئەم بۆچوونە، کە وریابوونەوەیەکی نەتەوەیی هانی شەرەفخانی داوە و لە لایەکی دیکەشەوە دەردەکەوێ نووسەر هەست بە هەتڵە بوون و بە سەردا تێپەڕینی سەلماندووە و ئەمەش نیشانەی بەرچاوبەرینی و سینگ‌فرەوانییە و چاوەڕێی هەڵسەنگاندن و ڕەخنەی بەرێ‌وجێیە. بەکورتی و پوختی بەرگی یەکەمی شەرەفنامە پێشینەی نەتەوەی کورد و مەزن و میرانی کوردستان و چۆنیەتیی هەڵس‌وکەوتی حکوومەت و

kurdishbookhouse

نەتەوە باڵادەستەکانە لەگەڵی و خەزێنەیەکە بۆ لێکۆڵینەوەی باری ئابووری، کۆمەڵایەتی، سیاسی و فەرهەنگی و ئاوێنەی باڵانوێنی جوغرافیای سروشتیی ئەم خاکەیە کە کوردی تێدا دەژین و ئەو بە کوردستانی دەزانێ.

نووسەر ئەوەندەی خۆی بە بەرگی یەکەمەوە ماندوو کردووە، قەت هێندەی گوێ نەداوەتە بەرگی دووهەم و زۆر بەپەلە تێپەڕیوە و قەڵەمبازی هاویشتووە و بە دابی کۆن چی دڵی لێی ترسابێ نەیدرکاندووە و خاتری دەسەڵاتدارانی گرتووە. ئەوەندەی وشەی جوان و ڕەنگینی زمانی فارسی کە لە بەرگی یەکەمدا باسی کوردانی پێ ڕازاندۆتەوە و دیمەنی دڵگری پێ بەدی هێناوە، قەت هێندەی بۆ گێڕانەوەی ڕابردووی دەسەڵاتدارانی ئێران و تووران دەکار نەکردووە. بە کوردی شەرەفخان بەرگی دووهەمی بە دڵوداو نەنووسیوە و بە دەردی زێڕنۆڤ دەڵێ قازانجێکی واش بە مێژووی کورد ناگەیەنێ، بەڵام خۆ لە چەند سەرانەوە خێری پێوەیە:

١- کورد هەتا ڕادەیەک لەگەڵ مێژووی دراوسێیانی ئاشنا دەکا.

٢- تێڕوانینی کوردێکی مێژوونووس و نووسەرێکی مێژووی کوردان سەبارەت بە ئاکار و هەڵوێستی پادشایان و سوڵتانەکانی سەفەوی و عوسمانی دەردەخا، جا با زۆریشی پارێز کردبێ.

٣- ڕاگیرانی پارسەنگی قەڵەم لە نێوان سەفەوی و عوسمانی و نەشکانەوە بە لایەکدا دەردەکەوێ.

٤- دەرکەوتنی توانایی و زانستی کوردێک بۆ نووسینی مێژووی دراوسێیانی و خۆ پاراستن لە دەربڕینی هەستی خۆشەویستی و ناخۆشەویستی و زمانچەپرەکی.

٥- دەسەڵاتدارانی سەرەکیی دەناسێنێ کە بریتین لە شاهانی سەفەوی و سوڵتانەکانی عوسمانی.

٦- تا ڕادەیەک چۆنیەتیی باری سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و فەرهەنگیی دوو وڵاتی ئێران و ڕۆم نیشان دەدا.

٧- سەنگ و بایەخی دەسەڵات و دەسەڵاتپەرستی و چۆنیەتیی ڕوانگەی حاکمان لەسەر حکوومەت دەخاتەڕوو.

٨- دەوری دین و مەزهەب بۆ هەڵگیرساندنی شەڕ و کێشە و نیازی پێچەوانە و چەوساندنەوەی نەتەوەکان ڕوون دەکاتەوە.

٩- باو بوونی خوێندن و نووسین بە فارسی لەو ناوچە و مەڵبەندانەش دەسەلمێنێ کە فارسزمان نەبوون.

دەبێ بزانین کە هەر لە کۆنەوە نووسینەوەی مێژوو لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست بە سێ زمانی عەرەبی، فارسی و تورکی، کە زمانی دەسەڵات بوون، بۆتە باو و شەرەفخان کە خۆی ڕاهاتووی زمانی فارسی بووە و وەک وێژەوانێکی زمانپاراو دەرکەوتووە، شەرەفنامەی پێ نووسیوەتەوە و گوێی نەداوەتە حکوومەتی زاڵ بە سەر بدلیسدا، کە تورکانی عوسمانی بوون. نووسەری شەرەفنامە بێجگە لە ئایاتی قورئانی و چەند جێیەکی دەگمەنی دیکە نەبێ، زمانی عەرەبیی لە دەقی نووسینەکەی خۆی وەرنەداوە و بۆ تورکیش تەنیا پشتی بەستووە بە چەند کورتە شێعرێک.

زمانی شەرەفنامە، زمانێکی کەم گرێوگۆڵ و ڕەوانە و گەلێک جار ئەدیبانە و شاعیرانەیە و مرۆڤ بەرەو دنیای نەخشینی قەڵەم ڕادەکێشێ و پشووی پێ تازە دەکاتەوە. پتر لە دووسەد جار بۆ سەلماندنی قسەی خۆی و ڕەنگاندنی دەقەکەی شێعری کورت و درێژی بە نموونە هێناونەوە. ئەم کارە نیشانەی ڕووحی شاعیرانەی شەرەفخانە و لام وایە بەشێک لە شێعرەکانیش هەر بەرهەمی قەڵەمی خۆنی و لە چەند جێیەک بەئاشکرا ئەم مەبەستە دیارە.

زمانی وێژەوانانەی شەرەفخان دەکرێ بە زمانی لە گرێژەنە چووی بێسەروبەرەی ئێستا بکرێتە کوردی و شیلە و هەوێنی بەتام و خۆشی زمانەکەی بگیرێ و بەناوی وەرگێڕانی مێژوویەکی ڕووتەوە پەڕوپۆی پێوە نەمێنێ و ئاوەڕووت بکرێ، بەڵام ئەوانەی لەم ڕوانگەیەوە چاو دەبڕنە دەقێکی کۆنی وەک شەرەفنامە، بێگومان نابەڵەدی گەلێن و قوژبن و جوانییەکانی زمانی فارسین و هیچ شتێکی ئەوتۆش لە وردەکاری و بەگیان‌خۆشیی زمانی کوردی نازانن، بەتایبەت بۆ ئەم شێوە دەقانە.

خوێندەواری بواری مێژوو، بەتایبەت وانەخوێنی دەقی کۆنی مێژوویی بێونەبێ دەبێ لە وێژە و زمان بزانێ و مادام وا نەبێ، خۆی کەمتەرخەمە و زمانەکە بێتاوانە. من لەم بابەتەدا خۆم بە دەروەستی دەقی نووسەر و زمانەکەی و چۆنیەتیی وەرگێڕان دەزانم و دەشکرێ گلە و گازندەی هێندێکان بەجێ بێ کە دەڵێن خوێندەواری ئەمڕۆی ئێمە هێندە دەربەستی زمان نییە و پێویستە لەمەش ساکارتری بۆ بنووسرێ. ڕەنگە وابێ، بەڵام هەتا دەق ساکارتر بێ، خوێنەرەوە کەمتر قووڵ دەبێتەوە و باریکەڕێسییەکانی زمانی لا گوم دەبێ و بەرەبەرە چێژەی ئەدەبی دەکوژێ و دەبێتە هەستێکی ڕەقوتەق و پشووسواری مکانیکی و هێندەی پێ ناچێ کە ویشک هەڵدێ و تێدا دەچێ. بەندە لەگەڵ ئەو ڕوانگەیە نیم کە خۆی بە دەروەستی زمان نازانێ و ملی ڕێگای شێوەیەک تووبڕ کردن یان لانی‌کەم هەڵداشتنی دەگرێتە بەر.

لەم باسە کە بترازێم دەگەڕێمەوە سەر ئەو دەقەی بە ماکەی وەرگێڕانم داناوە و یەکێکە لە کارە ناوازەکانی زانای ڕووسی ڤێلادیمیر ڤێلادیمیرۆڤیچ ناسراو بە ڤیلیامینۆڤ زێرنۆڤ (۱۹۰۴-۱۸۳۰). زێرنۆڤ پاش بەدواداچوون و وردبوونەوە لە چوار دەقی دەسنووسی شەرەفنامە توانیویەتی ساڵی ۱۸۶۰ بەرگی یەکەم و ساڵی ۱۸۶۲ بەرگی دووهەم لە سەنت پێترێزبوورگ (لێنینگراد) چاپ و بڵاو بکاتەوە. دیارە لەم کارەدا دەستی بە کۆنترین دەقی دەسنووسی شەرەفنامە ڕاگەیشتووە کە ساڵی ۱۵۹۸ نووسراوەتەوە و خودی نووسەر پێیدا چۆتەوە و دەبێتە دوو ساڵ پاش نووسرانی شەرەفنامە.

بە گوتەی دوکتۆر کەماڵ مەزهەر ئەحمەد، پاش ئەم کارە بەنرخە شەرەفنامە وەرگێڕدراوەتە سەر چەند زمانێکی وەک ڕووسی، ئاڵمانی، فەڕەنسی، عەرەبی و تورکی. هەر لەم ڕەوتەدا مەلا مەحموود بازیدی (۱۷۹۷-۱۸۶۷)، ساڵی ۱۸۵۸-۱۸۵۹ بە هان‌دانی کوردناسی ڕووسی «ئەلێکساندر ژابا» بەرگی یەکەمی شەرەفنامەی کردۆتە کوردی و ساڵی ۱۹۸۶ بە وێنەچاپ[2] لە ڕووسیا بڵاو کراوەتەوە و

۲- شەرەفنامەی شەرەفخانی بدلیسی، وەرگێڕاوی هەژار، لاپەڕە سەت و شێست هەتا سەت و حەفتا و شەش، چاپی دووەم، چاپخانەی جەواهێری، تاران، ساڵی ۱۹۸۱. و.

kurdishbookhouse

بەختەوەرانە کاک سەعید دێرەشی ساڵی ٢٠٠٧ لە دەزگای سپیرێزی دهۆک سەرلەنوێ چاپی کردۆتەوە و پێشەکی و پەراوێزی پوخت و پێویستی بۆ نووسیوە.[٣]

هەروەک ئاشکرایە مامۆستا هەژار ساڵی ١٩٦٩-١٩٧٠ سەرلەنوێ بەرگی یەکەمی شەرەفنامەی لە ڕووی دەقی سەرەکییەوە کردۆتە کوردی و ساڵی ١٩٧٣ لە بەغدا چاپ کراوە و دیسانیش بەرگی دووهەم هەر لای لێ نەکراوەتەوە. مامۆستا جەعفەر کە خۆی کەسێکی تێبین و شارەزایە، هانی دام هەتا بەرگی دووهەم بکەمە کوردی و بەنابەدڵی پێشنیارەکەیم سەلماند. بۆ بەنابەدڵی؟ چونکە بەرگی یەکەم کاری مامۆستایەکی کەم وێنەی وەک هەژارە و خۆ لە قەرەدانی زۆری پێدەوێ. هەرچۆنێک بوو کارەکەم ڕاپەڕاند و چەندی بۆم کرا وێنەم لە شێوەی کاری مامۆستا هەڵگرتەوە، بەڵام خۆم لە وەرگێڕانی ئازاد پاراست. بنکەی ژین ساڵی ٢٠٠٧ وەرگێڕانەکەی بەرگی دووهەمی بڵاو کردەوە و چەند ساڵ دواتریش هەمیسان لە چاپی دایەوە. لەم ماوەیەدا خۆشەویستانم لە بنکەی ژین کەوتنە سەر ئەم بڕوایە بەرگی یەکەمیش بکەمە کوردی، بەڵام هەر خۆم دەبوارد و دەمگوت پاش مامۆستا هەژار پێویست بە وەرگێڕان ناکاتەوە. ئەوان هەر سوور بوون لەسەر بۆچوونی خۆیان و دەیانگوت کتێب زۆرن کە چەند جارێک تەنیا وەرگێڕدراونە سەر زمانێک و هەر خودی شەرەفنامە جارێک مامۆستای کورد محەممەدعەلی عەونی (١٨٩٧-١٩٥٢) کردوویەتە کوردی و جارێکیش مامۆستا جەمیل ڕۆژبەیانی (١٩١٢-٢٠٠١). لە لایەکی دیکەشەوە چەند دەسنووسێکی شەرەفنامە دۆزراونەوە کە یەکیان بە خەتی خودی شەرەفخانە و وەرگێڕانەکەی پێ دەوڵەمەند دەبێ و لەسەر ئەم پێوشوێنە وێنەی تەواوی دەسنووسەکانیان بۆ ناردم.

لە ڕاستی‌دا ئەو دەقەی کە خودی شەرەفخان بە خەتێکی خۆشی نەستەعلیق نووسیویەتەوە لە هەموو دەقەکانی دیکە پتر بوو بە یاریدەدەرم و لێرەدا بە دەقی «بودلیان» ناودێر کراوە. وەکوو دیارە ئەم دەقە بە ٢١ تابلۆی نەخشینی مینیاتۆر نەخشێندراوە و بەپێی لێکۆڵینەوە و لێکدانەوەی مامۆستا عەبدوڕڕەقیب یووسف لە کتێبی «تابلۆکانی شەرەفنامە»دا سەرجەمیان کاری خودی شەرەفخانن، کە بەداخەوە خۆی باسی نەکردووە.[٤] شەرەفخان باسی فێربوونی وێنەکێشانەوەی دەکا لە بارگای شاتەهماسبی سەفەوی و دوو جاریش قەڵەمی خۆی بە قەڵەمی یەحیا واسیتی شوبهاندووە، کە وێنەکەر و خەتخۆشێکی بەناوبانگی عەرەبە. جگە لەمەش ئاشکرایە کە پاش تەواو بوونی لە نووسینەوەی دەقەکە تابلۆکان کێشراونەوە و هەر بۆ نموونە کاتێک شەرەفخان ئاڵوکۆڕێکی لە لاپەڕەی پێش تابلۆی ژمارە سێزدەدا بەدی هێناوە و سەرلەنوێ نووسیویەتەوە، چونکە جێی نەبۆتەوە، نیو ڕستەیەک لە نووسینەکەی خستۆتە لای سەرەوەی تابلۆکە و ڕەنگە ئەمەش یەکێک لە بەڵگەکان بێ بۆوەی کە کاری خۆی بێ. من لە شوێنی خۆی‌دا باسی جیاوازیی ئەم جێیە و دەقی زێڕنۆڤم کردووە. هەر چۆنێک بێ هەتا زەمانێکی

٣- شەرەفنامەیا شەرەفخانێ بدلیسی، تەرجەما مەلا مەحموودێ بازیدی، لێکۆڵینەوە و پێداچوونەوەی سەعید دێرەشی، دهۆک، ٢٠٠٧. و.

٤- تابلۆکانی شەرەفنامە، عەبدوڕڕەقیب یووسف، چاپی سێیەم، بنکەی ژین، سلێمانی، ٢٠٠٥. و.

پێچەوانەی بۆچوونەکەی مامۆستا عەبدوڕڕەقیب یووسف نەسەلمێندرێ، ئەم تابلۆیانە شەرەفخان کێشاونییەوە و ئێمەش چۆن هاتوون لە دەسنووسەکەی خودی نووسەردا دەیانخەینەوەڕوو.

وەک پێشتر باسم کرد، بۆ وەرگێڕانی بەرگی دووهەم تا ئەندازەیەک شێوازی مامۆستا هەژارم ڕەچاو کرد تاکوو زۆر دوودان نەبێ. لە بەرگی یەکەمیش‌دا هەروا پێدا ڕۆیشتووم بە لانی زمانی‌دا، بەڵام تەواو شێوازی نووسین و دابەشینەکەی شەرەفخانم پاراستووە و لک و پۆپی زیادیم لێ نەکردۆتەوە. لە وەرگێڕانی هۆنراوەکان‌دا تووشی کوێرەوەرییەکی زۆر بووم، چونکە بەڕاستی نووسەر زۆرجاران ویستوویەتی پڕ بە پێستی شوێنەکە بێ هەتا ئامانجی پێکابێ. دەستم لە دار و پەردوویان نەدا، نەکا چەشنێک شێوانی بەئانقەست بیانگرێتەوە. گەر بە شێوەیەکی ئازادم وەرگێڕابان چاکترم دەهاتنە بەر کەمەندی، کەچی لێیان کەڕام تامی پێکهاتەی خۆیان نەگۆڕێ، بەڵام خۆم یەکجار بە دەروەستی کێشیان دانەنا و هێنانی مەعنام بە لاوە گرینگتر بوو.

بۆ ڕاگرتنی پارسەنگی زمانی کوردی و دەربڕین و نووسینەوەی کۆمەڵێک ناو، تەواو بە لای زمانی باوی سەردەم‌دا شکامەوە و لە شێوەی شەرەفخان تلاسا بووم و چەند نموونەیەکیان دەخەمە بەر چاو: شارەزوول (شارەزوور)؛ بوختی (بۆتانی)؛ عەقرە (ئاکرێ)؛ بەهادینان (بادینان)؛ عیمادییە (ئامێدی)؛ طاسنی (داسنی) و سۆهران (سۆران).

هەروەها بێجگە لەم مەبەستانە چەند خاڵێکی دیکەش پێویستیان بە وەبیرهێنانەوەیە:

ـ بۆ ڕاستەی کاران، لە بەرامبەر ساڵی کۆچی‌دا، ساڵی زایینیم داناون. لە بەرگی دووهەم‌دا کە سەرباسەکان بە ساڵ دیاری کراون، ئەوانەی کەوتوونە لای ڕاست ساڵی کۆچین و ئەوانەی لای چەپ ساڵی زایینین.

ـ وەرگێڕانی ئایەتەکانی قورئان لە بەرگی دووهەم‌دا، تێکڕایان لە ڕووی وەرگێڕانی قورئانی مامۆستا هەژار نووسراونەوە و لە بەرگی یەکەم‌دا نا.

ـ نیشانەکانی پرسیار لە دەقی بەرگی دووهەم‌دا خودی زێڕنۆڤ دایناون.

ـ بەپێی پێوەری زانستی لیزگەی ناوەکانی بۆ ڕێکخراوە و لێی زیاد کراوە.

ـ سەرچاوەی تابلۆکان، کتێبی «تابلۆکانی شەرەفنامە»ی مامۆستا عەبدوڕڕەقیب یووسفە.

ـ ئەو تێبینی و پەراوێزانەی کە مامۆستا عەبدوڕڕەقیب یووسف زەحمەتی کێشاوە و بۆ ئەم وەرگێڕانەی نووسیون بە کورتەنیشانەی «ع.ی» دیاری کراون و دەتوانن کەلێک ڕوونکەرەوە و یاریدەر بن.

ـ ئەو تێبینی و پەراوێزانەی کە دوکتۆر زرار سدیق تۆفیق خۆی پێوە ماندوو کردوون و بۆ ئەم وەرگێڕانەی نووسیون، سەرەڕای پێوانی ڕەوتێکی زانستی و ڕووناکیدەر، توانیویانە چەندین هەڵەی دیرۆکیش ڕاست بکەنەوە و بە کورتەنیشانەی «ز.س» دیاری کراون. لە ڕاستی‌دا بەڕێزیان زۆری خۆ بە بەرگی یەکەمەوە سەرقاڵ کرد تا بە باری زمانی‌دا شێوازێکی ساکاری تێدا وەبەر چاو بگیرێ و ئەوەندەی کرا تێبینییەکانی تەواو بە هێند وەرگێڕان. دەربارەی پەراوێزەکانی دەبێ بڵێم کە زۆربەیان بەپێی پێداچوونەوەی خۆم داڕێژرانەوە، هەتا لەگەڵ دەقەکە یەکدەست بن.

ـ تەواوی پەڕاوێزەکانی مامۆستا جەمیل ڕۆژبەیانی لە وەرگێڕانە عەرەبییەکەی شەرەفنامەی وەرگێڕاوی خۆی وەرگیراون و مامۆستا سدیق ساڵح بەوردی کردوونی بە کوردی و دوکتۆر زرار سدیق تۆفیق هەڵیبژاردوون. سەبارەت بەم پەڕاوێزە دەوڵەمەندانەش پێویستە بڵێم کە زۆربەیان بەگوێرەی پێداچوونەوەی خۆم داڕێژراونەوە، هەتا باری یەکدەست بوونی دەقەکە پارێزراو بێ.

ـ لەم چاپەدا سەرلەنوێ بە بەرگی دووهەمدا چوومەوە و هەڵە و پەڵەکانیم هەڵگرتۆتەوە و بەپێی زانیاری و سەرچاوەی نوێ پەڕاوێزم لێ زیاد کردووە. بەشێک لە پێشەکیی بەرگی دووهەم، کە ساڵی ٢٠٠٧ چاپ کرابوو ڕاگوێزراوەتە ئێرە. بۆ پەڕاوێزەکانی خۆم لە هەردک بەرگدا کورتەنیشانەی «و» دیاری کراوە، بەواتای وەرگێڕ.

ـ بێجگە لە دەقی زێرنۆڤ، کە کردوومەتە سەرچاوەی سەرەکیی وەرگێڕان، وەک پێشتر ئاماژەیەکم پێ کرد، مامۆستا ڕەفیق ساڵح لە بنکەی ژین وێنەی لەبەرگیراوەی چوار دەسنووسی شەرەفنامەی بۆ ناردووم کە بریتین لە:

١- کتێبخانەی بودلیان، زانستگای ئاکسفۆرد، دەسنووسی خودی شەرەفخان، کە ساڵی ١٠٠٥ی ک/ ١٥٩٧ی ز، نووسیویەتەوە و تابلۆکانیشی تێدان.

٢- کتێبخانەی سلێمانی، کە بایەزید کوڕی سمایل ئەفەندی ساڵی ١٢٥٢ی ک/ ١٨٣٦ی ز، نووسیویەتەوە.

٣- کتێبخانەی دیاربەکر (تورکیا)، کە وێدەچێ ساڵی ١٢٧٣ی ک/ ١٨٥٦ی ز، نووسرابێتەوە و ناوی «عەبدولمەجیدخان»ی پێوەیە.

٤- کتێبخانەی پارلمانی ئێران، کە نەنووسراوە چ ساڵێک نووسراوەتەوە، بەڵام کەسێک بەناوی «جەمشید ئەمیربەختیاری» خۆی بە خاوەنی زانیوە و بەخشیویەتی بە کتێبخانەی یەکێک بەناوی «پەرویزخان». لە لاپەڕەی یەکەمی دەسپێکی دەقی ئەم شەرەفنامەیەدا نووسراوە: «ئەم کتێبی شەرەفنامەیە ناودێرە بە مێژووی لوڕان و کوردان و سەبارەتە بە سەربوردەی مەزن و میران و فەرمانڕەوایانی پایەبەرزی لوڕستان و کوردستان.»

لە لایەکی دیکەوە بێ لەم دەسنووسانە، دەقی چاپکراوی بەرگی یەکەمی ئەم شەرەفنامەیەشم بەدەستەوە بوو کە «محەممەد محەممەدلووی عەبباسی» ساڵی ١٣٤٣ی ک/ ١٩٦٤ی زایینی، چاپی کردووە و پێشەکی و پەڕاوێزی بۆ نووسیوە. عەبباسی دەڵی من هەر بە وێنەچاپ دەقەکەی چاپخانەی شێخ «فەرەجوڵڵا زەکی کوردی»م چاپ کردۆتەوە کە لە میسر چاپ کراوە. دیارە ئەم شەرەفنامەیە کاری مامۆستا «محەممەدعەلی عەونی»یە کە بەپێی سەردەمی خۆی پەڕاوێزی تێر و تەسەلی بۆ نووسیوە و مامۆستا فەرەجوڵڵا زەکیش دەسباری لەگەڵ کرتووە.

******

پاش تێپەڕین لەم مەبەستانە، دەگەڕێمەوە سەر نەمانی خودی شەرەفخان و باسەکەی پێ تەواو دەکەم. شەرەفخان لە دوایین لاپەڕەی شەرەفنامەدا دەڵێ ئێستا کە ساڵی ١٠٠٥ی کۆچییە، بە مەیلی

kurdishbookhouse

خۆم دەستم لە کاروباری میرایەتی کێشاوەتەوە و شەمسەددینبەگی کوڕە گەورەم لە جێم داناوە؛ بەڵام بەپێی چەند بەڵگەنامەیەک دەبێ وا نەبێ و حکوومەتی ناوەندی تینی بۆ هێنابێ و لەسەر کاری لادابێ...!

ڕۆژێک لە ڕۆژانی زستانی ساڵی ١٣٩٥ی هەتاوی/ ٢٠١٧ی زایینی، هەر سەبارەت بە شەرەفنامە تەلەیفوونم کرد بۆ مامۆستا ئەنوەر سوڵتانی و لە گەرمەی قسانددا پێی ڕاگەیاندم، کە توێژینەوەی تازە کراوە سەبارەت بە شەرەفخان و مەبەستی نوێ دەرکەوتووە و بابەتەکان و ئیمەیلی نووسەرەکانی بۆ ناردم. پاش بەدواداچوون بۆم ڕوون بۆوە کە دوو نووسەر و توێژەری کورد، بەڕێزان کاک مستەفا دێهقان و کاک ڤورال گەنچ، ساڵی ٢٠١٥ دوو وتاری بەپێزیان بە زمانی ئینگلیسی سەبارەت بە ژیان و بەسەرهاتی شەرەفخان نووسیوە و لە گۆڤاری «مەنوسکریپتا ئۆرینتالیا»دا لە «سەنت پێترێزبوورگ» بڵاو کراونەوە. پەیوەندیم بە کاک مستەفاوە کرد و ئیزنم لێ خواست تا وتارەکانیان پاش وەرگێڕان بۆ سەر زمانی کوردی، وەک پاشکۆ لەم وەرگێڕانەدا چاپ بکرێن. ئەو بەڕێزەش وێڕای دەربڕینی خۆشحاڵی، لە لایەن خۆی و کاک ڤورالی هاوڕێیەوە ڕەزامەندیی دەربڕی. بەپێی ئەم لێکۆڵینەوەیە ساڵی مەرگی شەرەفخان کە ١٠١٢ی کۆچی بوو بە یەکجاری هەڵدەوەشێتەوە و تەواو ڕوون دەبێتەوە کە شەرەفخان بە مردنی خۆی نەمردووە و بەدەست هێزی پەلاماردەری عوسمانی کوژراوە. وێڕای دەسخۆشانە لەم دوو بەڕێزە کە توانیویانە تیشک باوێنە سەر چۆنیەتیی ڕەوتی ڕووداوەکان و تا ئەندازەیەکی تەواو چارەنووسی شەرەفخان ڕوون بکەنەوە، چی دیکەی درێژە نادەم با لە زمان خۆیانەوە بیبیستن.

وەرگێڕانی وتاری یەکەم کەوتە ئەستۆی کاک سەلمان عەلی لە لەندەن و وەرگێڕانی وتاری دووهەم کاری کاک «عەبدوڕڕەحمان پەناهەندە»یە لە مەهاباد و ئەرکی پێداچوونەوەشیان هاتە سەر شانی خۆم و وتارەکان کراونە پاشکۆی بەرگی دووهەم. پڕ بەدڵ سپاسی ئەم بەڕێزانە و تەواوی ئەو کەسانەش دەکەم کە لێرەدا ناویان تۆمار کراوە و ئەگەر یارمەتیی هەموویان نەبووبا، کەموکووڕیی کارەکە زۆر زیاتر دەبوو.

سەلاحەددین ئاشتی

مەهاباد ١٣٩٥/١٢/١٠ی هەتاوی ـ ٢٠١٧/٢/٢٨

kurdishbookhouse

بەرهەمەکانی سەلاحەددین ئاشتی

١. بێدەنگیی دەریا(نۆڤلێت)، ژان بروولێر(ڤێرکۆر)، (بە هاوبەشی لەگەڵ خودالێخۆشبوو عەلی حەسەنیانی)، وەرگێڕان لە فارسییەوە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، هەولێر ٢٠٠١.
٢. کوێری(ڕۆمان)، ژۆزێ ساراماگۆ، وەرگێڕان لە فارسییەوە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپی یەکەم: هەولێر ٢٠٠١، چاپی دووەم: چاپخانەی شڤان، سلێمانی ٢٠٠٧. چاپی سێهەم: ناوەندی ئاوێر، هەولێر ٢٠١٦.
٣. خەییامی هەژارانە(لێکۆڵینەوە)، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، چاپی یەکەم: هەولێر ٢٠٠١، چاپی دووەم: چاپخانەی شڤان، سلێمانی ٢٠٠٤، چاپی سێهەم: کۆڵەپشتی، بۆکان ٢٠١٣، چاپی چوارەم: بنکەی چاپەمەنی مووساسیر، مەهاباد ٢٠١٤.
٤. بەم هەمووە تاوانەوە لێبووردنی چی؟ (ڕاپۆرت و لێدوانی سیاسی)، جاناتان ڕەندڵ، وەرگێڕان لە فارسییەوە، مەکتەبی ڕاگەیاندنی ی. ن. ک، سلێمانی ٢٠٠٣.
٥. نەتەوەخوازی(توێژینەوە و لێکدانەوە)، دوکتۆر عەبدوڵڵا ئەبریشەمی، وەرگێڕان لە فارسییەوە، چاپخانەی شڤان، سلێمانی ٢٠٠٣.
٦. کەریم خانی زەند(مێژوو)، جان ڕ. پێری، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٥.
٧. ئێرانی سەردەمی ساسانییەکان(مێژوو)، پرۆفیسۆر ئارتوور کریستێنسێن، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٦. چاپی دووەم: ٢٠١١.
٨. شەوێک و خەوێک ـ بستووی ژیان(بیرەوەری و شێعرەکانی محەممەد نووری)، ئامادەکردن و پێداچوونەوەی سەلاحەددین ئاشتی، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٦.
٩. ئێرانی سەردەمی سەفەوی(مێژوو)، دوکتۆر ڕاجر سێیڤری، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٦.
١٠. تاپۆ و بوومەلێڵ(بەشێک لە پەخشانەکانی سوارە ئێلخانیزادە)، ئامادەکردن و پێداچوونەوەی سەلاحەددین ئاشتی، دەزگای چاپەمەنی پانیز، تاران١٣٧٩/ ٢٠٠٠.
١١. کتێبی دیاربەکرییە(مێژوو)، ئەبووبەکر تارانی، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٧.
١٢. شەرەفنامەی شەرەفخانی بدلیسی(مێژوو)، بەرگی دووەم، شەرفخانی بدلیسی، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٧. چاپی دووەم: ٢٠١٣.
١٣. مێژووی ئەفشار(مێژوو)، میرزا ڕەشید ئەدیبوششوعەرا، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠٠٨.
١٤. ئەشکانییەکان(پارتەکان)، (مێژوو)، ماڵکۆم کالێج، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠١٠.
١٥. کردهای امپراتوری عثمانی(تاریخ)، دکتر جلیل جلیل، ترجمه از کردی به فارسی، نشر پانیذ، تهران ١٣٨١ شمسی/ ٢٠٠٢م.

kurdishbookhouse

١٦. تاریخ خروج اکراد و قتل [و] غارت شیخ عبیدالله بدبنیاد و اغتشاش و فتنه زیاد در مملکت آذربایجان در سنه ١٢٩٧، علی بن امیر گونەخان افشار، تدقیق، تصحیح و حاشیەنگاری: انور سلطانی، محمدعلی سلطانی و صلاح‌الدین آشتی، چاپ مرکز ژین، سلیمانیه ٢٠٠٨.

١٧. مێژووی ئێران: سەردەمی هەخامەنشییەکان (مێژوو)، پێداچوونەوەی: ئیلیا گێرشێڤیچ، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠١٢.

١٨. مێژووی ئێران لە سەرەتاوە هەتا هاتنی ئیسلام (مێژوو)، ڕۆمەن گیرشمەن، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠١٣.

١٩. ئێرانی سەردەمی پادشایەتیی قاجاران (مێژوو)، عەلیئەسغەر شەمیم، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠١٥.

٢٠. شەنگەسوار، سەرجەمی بەرهەمەکانی سوارە ئێلخانیزادە (ئەدەبیات)، ئامادەکردن و پێداچوونەوە: سەلاحەددین ئاشتی، کۆکردنەوە: عومەر ئێلخانی، غەزەلنووس، سلێمانی ٢٠١۴.

٢١. ئێران لە بەرەبەیانی مێژوودا (مێژوو)، جۆرج گلێن کامێرۆن، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠١۵.

٢٢. شەرەفنامەی شەرەفخانی بدلیسی(مێژوو)، بەرگی یەکەم و دووەم، شەرفخانی بدلیسی، وەرگێڕان لە فارسییەوە، بنکەی ژین، سلێمانی ٢٠١٧.

▼ئەم ناساندنە تایبەتە بە ماڵی کتێبی کوردی و بڵاوکردنەوەی بە ئاماژەدان بە سەرچاوە «کەناڵی تلگرامی ماڵی کتێبی کوردی/ @kurdishbookhouse» ڕێگە پێدراوە.